

**Державні та
культуротворчі
процеси в українських
землях наприкінці XVII-
XVIII ст.**

План

- 1. Гетьманування І. Мазепи.
Спроба досягнення державної
незалежності.**
- 2. Ліквідація української
державності.**
- 3. Феномен українського бароко.**

ПРИЧИНИ РУЇНИ

- Відсутність загальнонаціонального лідера
- Боротьба козацької старшини за гетьманську булаву
- Розкол української політичної еліти з питань внутрішньої та зовнішньої політики
- Нездатність старшини поставити державні інтереси вище від вузькокланових та особистих
- Загострення соціальних протиріч та зростання спротиву народних мас новому закріпаченню й погіршенню матеріального стану козацтва
- Втручання в українські справи інших держав (Московії, Речі Посполитої,

АНДРУСІВСЬКИЙ МИР

- **1667 р.**
- **Сторони: Росія і Річ Посполита**
- **Термін: 13,5 років**
- **Сутність: поділ українських земель**
- **Росії - Лівобережна Україна**
- **Польщі - Правобережна Україна**
- **Київ на 2 роки Росії**
- **Запорозька Січ під зверхністю обох держав**

ТРАКТАТ про “ВІЧНИЙ МИР”

- 1686 р.
- Сторони: Росія і Річ Посполита
- Сутність: поділ українських земель
 - Росії - Лівобережна Україна, Київ, Запорозька Січ
 - Польщі - Правобережна Україна
 - Туреччина - Поділля (з 1699 р. - Польщі)
 - Нейтральні землі - між Дніпром і Бугом

Лівобережжя - **ГЕТЬМАНЩИНА**

- зберігала певні атрибути національної державності:
- гетьмана обирали на військовій раді з наступним затвердженням царем
- при гетьману дорадчим органом залишалася генеральна старшина
- вища судова установа - Генеральний військовий суд

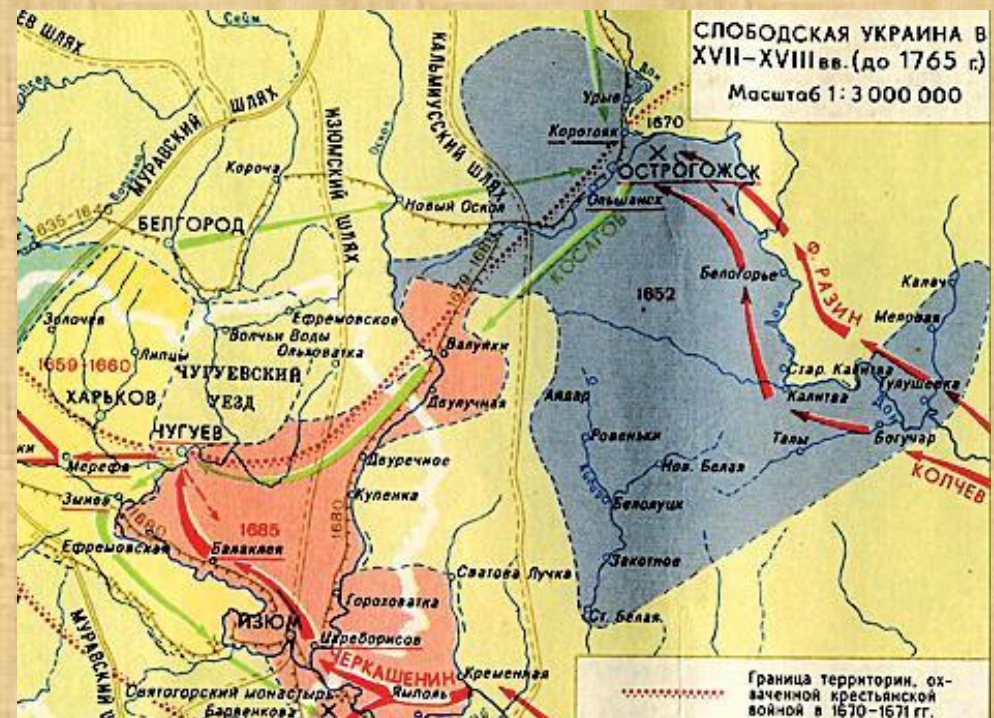
Лівобережжя - **ГЕТЬМАНЩИНА**

- 10 полків:
- **Гадяцький**
Київський
Лубенський
Миргородський
Ніжинський
Переяславський
Полтавський
Прилуцький
Стародубський
Чернігівський

Слобідська Україна

- 5 полків
- переселенці з України
- Острозький
Сумський
Охтирський
Харківський
Ізюмський
- Підпорядкування -
белгородському
воєводі

ПРАВОБЕРЕЖНА УКРАЇНА

- поєднання адміністративного устрою Речі Посполитої та Української козацької держави
- **полки**
- Білоцерківський
Корсунський
- Канівський та інші
- водночас і воєводства
- Київське, Брацлавське, Подільське і Волинське

ЗАХІДНА УКРАЇНА

- **АВСТРІЙСЬКА
МОНАРХІЯ**
- **Північна Буковина -
Хотинська райя**
- **Закарпаття - 4 жупи**

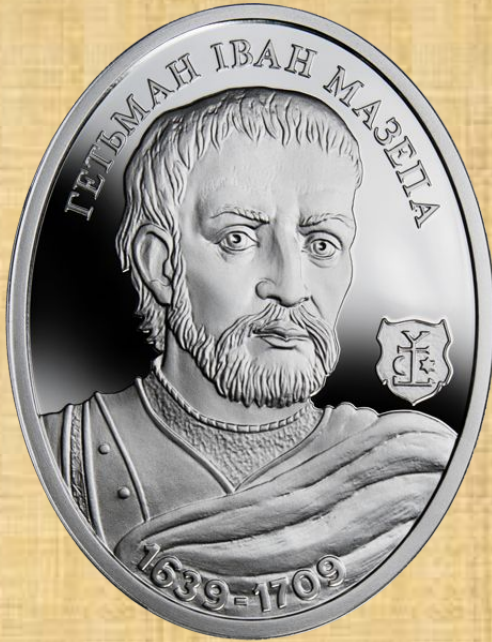

ІВАН МАЗЕПА (1640-1709)

- 1687р. - Коломацькі статті
- Постать І. Мазепи оцінюється в історичній літературі неоднозначно, як і його дії - від зрадника до героя

Образ Мазепи у мистецтві

- Д. Байрон
- В. Гюго
- Ф. Ліст
- Е.
Делакруа
- О. Верне

Внутрішня політика І.МАЗЕПИ

- збільшення земельної власності старшини та монастирів
- створення української аристократії (дворянства)
- повернення до панщини (1701 - обов'язкову 2 денну панщину для посполитих Ніжинського полку)
- складні взаємини з Запорожжям (намагався поставити під свій контроль)
- під час козацького повстання під проводом фастівського полковника Семена Палія проти Польщі на Правобережжі у 1702–1704 рр., разом з російськими військами зайняв Правобережжя й знову об'єднав Україну

Внутрішня політика І.МАЗЕПИ

- **культурно-просвітницька та меценатська діяльність** (12 новозбудованих та близько 20 відреставрованих за його кошти храмів)
- відкриття Чернігівського колегіуму, піклування про Києво-Могилянську колегію, яка з 1701 р. - академія
- Однак, промосковська позиція, кріпацька політика, небажання прислухатися до настроїв голоти не сприяли популярності Мазепи в Україні (**називали «вітчимом України»**)

Зовнішня політика І.МАЗЕПИ

- Спочатку не була самотійною:
- участь у здійсненні воєнно-політичних проектів Петра I (за перші 12 років гетьманування - 11 літніх та 12 зимових походів
- Участь у **Північній війні (1700–1721 рр.):**
- Україна мала воювати не просто за чужі, а, навіть, за не вигідні для неї інтереси
- скоро стає зрозуміло, що перемога у війні будь-якої сторони несли загибель Українській державі
- **Дізнавшись, що Петро відмовляється боронити українські землі і планує ліквідувати Гетьманщину, утверджується в думці про розрив з Москвою та пошук забезпечення самотійності через союз зі Швецією**

Знищення Батурина

- 2 листопада 1708
- Каральні дії
московських військ
- Очолював О.
Меншиков

Північна війна

1705 р. польський король С. Лещинський, союзник Карла XII, запропонував Мазепі включити Україну у Польсько-Литовську федерацію. Після того, як у жовтні 1708 р. цар повідомив Мазепу, що не зможе його підтримати, якщо поляки і шведи вирушать на Україну, гетьман вирішив приєднатися до шведської армії Карла XII, що наступала на Україну. Мазепа поставив питання про створення Української держави.

Влітку 1709 р. об'єднані війська Карла XII та Мазепи зішлися з армією Петра I під Полтавою

28 червня 1709 - поразка шведської армії та українського війська

- **1708 р.** - гетьман Іван Скоропадський
- імітація страти Мазепи та накладення на нього церковної *анафєми*
- **1709 р.** - руйнування Запорозької Січі
- сприйняття українським народом шведів як загарбників (оскільки переговори велися таємно й плани Мазепи були невідомі)

Розгром шведів під Полтавою значно прискорив процес насильницької інтеграції України до складу Росії

Мазепа зміг з частиною шведсько-українського війська дістатися території, що входила до Туреччини

2 жовтня 1709 р. - І.Мазепа помер у Бендерах

ПИЛИП ОРЛИК (1672-1742)

- Генеральний писар
- **1710** - гетьман у вигнанні
- Конституція
- встановлення національного суверенітету
- визнання кордонів
- забезпечення демократичних прав людини
- взаємодія трьох гілок влади:
 - **законодавчої** (виборна Генеральна Рада - 3 рази на рік)
 - **виконавчої** (гетьман, генеральна старшина та обрані представники від кожного полку)
 - **судової**, підзвітної та

2. Ліквідація української державності у XVIII ст.

Наступ царизму на українську автономію

- **I етап 1708-1728**

- форсований наступ

- Столиця - Глухів

- **1722-27 -
Малоросійська
колегія**

- **1722-24 - наказний
гетьман П.
Полуботок**

- обмеження влади
гетьмана

- економічні утиски

- культурні обмеження

- роздача земель
росіянам

Наступ царизму на українську автономію

• II етап 1728-34

- формальне повернення автономії

- Столиця - Глухів

• 1727-34 - гетьман Д. Апостол

- нагляд царського міністра

- Смерть Петра I (1725)

- упорядкування земельного фонду

- адміністративна реформа

- реформа судочинства

- активізація зовнішньої торгівлі

Наступ царизму на українську автономію

- **III етап 1734-50**

- посилення імперського тиску

- **1734-50 -”
Правління
гетьманського
уряду”**

- колегіальний орган управління

- Склад: по троє росіян і українців

- Експлуатація Гетьманщини в ході російсько-турецької війни 1735-39 рр.

Наступ царизму на українську автономію

- **IV етап 1750-64**

- уповільнення експансії
- **1750-64 - гетьман К. Розумовський**
- брат фаворита імператриці Єлизавети

- самотійне призначення полковників
- **1752** - заборона поширення холопства
- скасування митного кордону з Росією
- заборона дипломатичних стосунків

Кирило Розумовський (1728-1803)

- Катерина II запропонувала піти у відставку
- 11 років не мав права бути в Україні

Наступ царизму на українську автономію

- **V етап 1764-83**
- жорсткий курс на централізацію та русифікацію
- 1764 - скасування гетьманства
- 1764-86 - Друга Малоросійська колегія
- граф П.Румянцев очолив колегію + генерал-губернатор України і головнокомандувач
- склад: по 4 росіянина і українця

Остаточна ліквідація української автономії

- 1765 - ліквідація полково-сотенного устрою на Слобожанщині
- Слобідсько-Українська губернія, а згодом =
- 1780 - Харківське намісництво
- 1781 - знищення полкової системи
- три намісництва (губернії) за російським зразком:
 - Київська
 - Чернігівська
 - Новгород-Сіверську
- козацькі полки перетворені на полки рос. армії

Остаточна ліквідація української автономії

- 1775 - руйнація Запорозької Січі
- Інтенсивна колонізація “Новоросії” болгарами, греками, німцями, росіянами

- **П. КАЛНИШЕВСЬКИЙ (1691-1803)**
- останній кошовий отаман

Доля запорожців після ліквідації Січі

Остаточна ліквідація української автономії

- **1783** - заборонені переходи селян
- **1785** - секуляризація церковних земель
- **1785** - козацькій старшині надані права російського дворянства
- **1797** - 3-денна панщина
- **1783** - приєднання Криму до Росії
- безпечний доступ до чорноморських портів і експорт пшениці стимулювали швидкий розвиток сільського господарства в Україні
- Херсон (1778)
Маріуполь (1784)
Катеринослав (1787)
- Миколаїв (1789)
Одеса (1794)

**Наприкінці XVIII ст. Гетьманщина
втратила всі ознаки державності й
стала складовою російської
держави**

ПРАВОБЕРЕЖНА УКРАЇНА

- після російсько-турецької війни (1711-13)
- остаточно за Польщею
- Брацлавське, Волинське, Київське та Подільське воєводства
- магнати і шляхта знову стали володарями українських земель

- Гайдамацький рух :
- 1734 - I повстання
- 1750 - II повстання
- 1768 - Коліївщина
- М. Залізняк, І. Гонта
- Росія допомагала придушувати повстання

ЗАХІДНА УКРАЇНА

- Галичина
- Опришки:
- 1730-40

- О. Довбуш

3 поділи Польщі

- 1772 р.
 - 1793 р.
 - 1795 р.
- До складу Росії - близько 80% українських земель
 - До Австрії та Угорщини - Галичина, Закарпаття та Буковина
- Росія
 - Австрія
 - Пруссія
- Об'єднання укр. земель в складі Росії консолідувало народ, акумулювало його творчі сили

3. Феномен українського бароко

Передумови формування культурної ситуації XVII ст.

- Зміни відносин людини з Богом
- Зміни релігійної свідомості (Реформація)
- Зміни католицької церкви (Контрреформація) - нові можливості впливу (Орден єзуїтів)

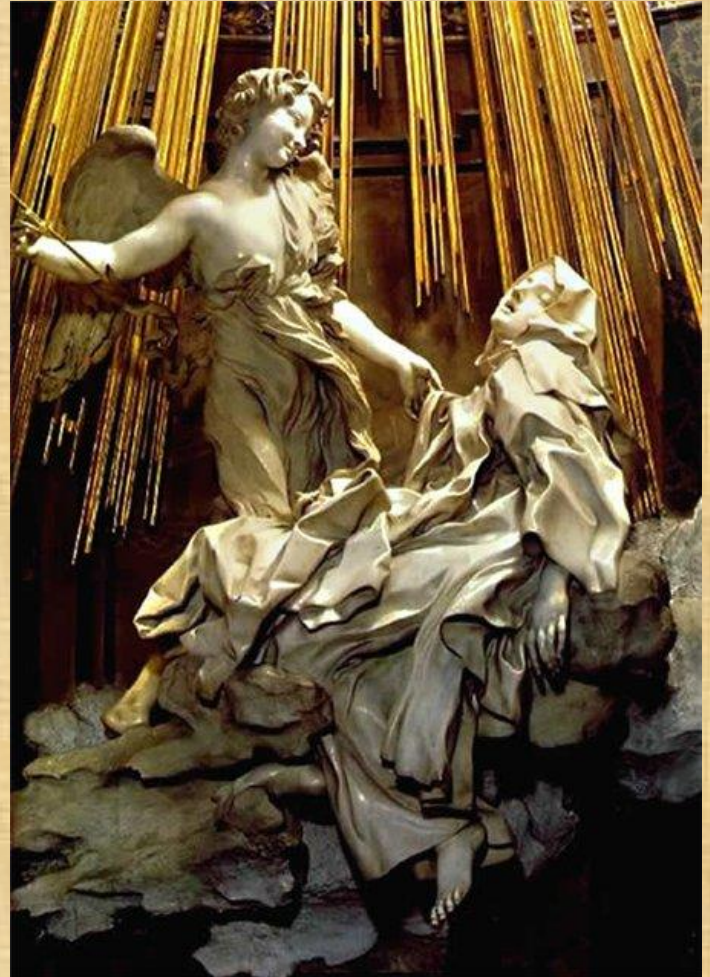
Бароко - напрям у європейській культурі XVII - XVIII ст.

- Термін пов'язують з італ. словом *barosso* - «дивний, химерний», а також із португ. виразом *perrola barroca* - «перлина неправильної форми»

БАРОКО XVII-XVIII ст.

- Стил ь у мистецтві
- Художній напрям цієї доби
- Сама епоха

БАРОКО

- Утвердилося уявлення про світ як про арену боротьби.
- *світла і темряви*
- *добра і зла*
- *життя і смерті*
- *Бога і диявола*
- Мистецтво відображає духовне випробування людини

БАРОКО в УКРАЇНІ

- збігається з часом існування Козацької держави
- дух якої виявився у прославленні військових подвигів, лицарських чеснот, людської жертви, перемоги життя над смертю
- “високе”, “середнє”, “низове” бароко

героїчний символ -
образ воїна-вершника
означення буття -
образ саду як
символу світу та його
мудрості

інтенсивний розвиток
гімнографії,
музичного супроводу
урочистих подій

бароко в Україні -
синтез культур
Середньовіччя і
Р

БАРОКО

- мета культури бароко - викликати емоції, потрясіння
- потреба руху, зміни, мандрівки, трагічного напруження та катастрофи
- пристрасть до сміливих комбінацій та авантюри
- у природі бароко відшукує не стільки статику та гармонію, а - напруження, боротьбу, рух
- поруч із напруженістю, виром життя - чужина смерті

БАРОКО в УКРАЇНІ

- по-перше, козацтво було *носієм* **нового художнього смаку**
- по-друге, виступало в ролі *основного і багатого замовника* мистецьких творів
- по-третє, мало власне *творче середовище*
- по-четверте, виступало *творцем* **художніх цінностей**, представлених козацькими думами, піснями, поемами, козацьким танком - гопак, портретами, іконами, козацькими соборами тощо

РЕЛІГІЙНА ЛІТЕРАТУРА БАРОКО

- Л.Баранович
- І. Галятовський
- А. Радивиловський
- С. Яворський
- Ф. Прокопович
- Г. Кониський, І. Леванда
- Агіографічну традицію завершує 4-томна «Книга житій святих» **Данила Туптала**

МЕМУАРНО-ІСТОРИЧНІ ТВОРИ

- Літописи:
- Самовидця
- Г. Граб'янки
- С. Величка

- І. ПІЗЕЛЬ

- XVIII ст. - анонімний твір „*Історія русів*”

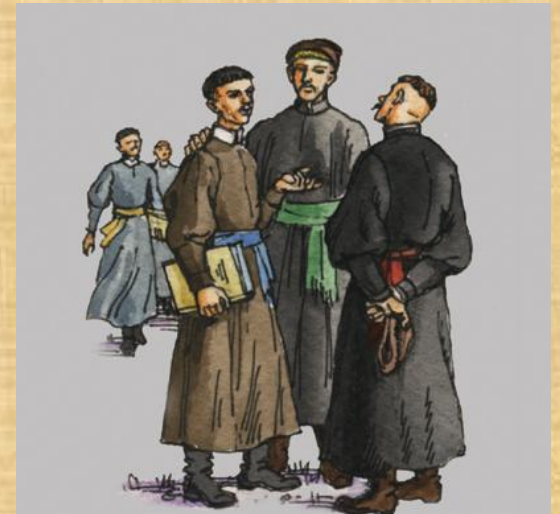
- Думи, пісні, плачі, драматичні твори присвячувались козацьким діям

Поети - гетьмани

БАРОКОВА ПОЕЗІЯ

- Вірші:
- полемічні
- релігійно-філософські
- морально-дидактичні
(повчальні)
- сатирично-гумористичні
- громадсько-політичні
- ліричні
- панегірики (хвалебні вірші)
- епіграми

ДРАМАТУРГІЯ

- єзуїтські шкільні театри (пол. мовою)
- декламації і діалоги (укр. мовою) призначались для братських шкіл
- розквіт *шкільної драми* пов'язаний з іменами діячів Києво-Могилянської академії:
- М. Довгалецький, Г. Кониський, М. Козачинський
- драми різдвяного та великоднього циклів типу містерій, міраклів, мораліте, драми на історичні теми, інтермедії

МУЗИКА

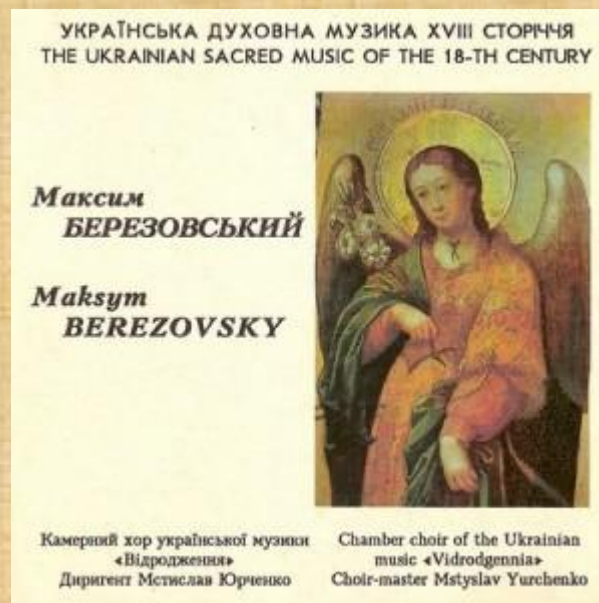
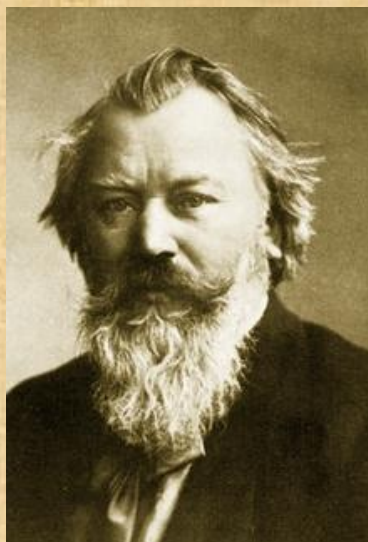
- легендарна Маруся Чурай

- **пісня-романс** літературного походження
- провідний жанр: хоровий - **партесний (хоральний) спів**, який складається з багатоголосної композиції

СИМФОНІЧНА МУЗИКА

- Артем Ведель
- Максим Березовський
- Дмитро Бортнянський

ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА (1722-1794)

- ніби підсумував барокову добу
- і перевів її в нові часи
- філософські трактати - „Потоп зміїний”, „Вхідні двері до християнської доброчинності”
- байки - „Харківські байки”, „Благородний Еродій”
- Поезія - „Сад божественних пісень”

ДЕРЕВ'ЯНА АРХІТЕКТУРА

- церква Св. Духа в Рогатині
- церкви Воздвиження і Св. Юра у Дрогобичі
- церква Покрови у Ромнах (Полтавщина)
- Михайлівська церква у Мукачеві
- Троїцький собор у Новосельцях (Дніпропетровщина)

Церква Св. Духа в Рогатині (Івано-Франківщина)

Церква Св. Духа в Рогатині (Івано-Франківщина)

- 1650 р. іконостас коштом братства

Троїцький собор у Новосельцях

- 1772-81 р.
- Яким Погребняк
- Без жодного цвяха
- *О.Гончар роман
“Собор”*

Храм св. апостолів Петра і Павла у Львові

- 1610-30 р. костел ордену Єзуїтів
- Архітектор Джакомо Бріано

Храм св. апостолів Петра і Павла у Львові

- 1610-30 р. костел ордену Єзуїтів
- І барокова споруда в Україні

КИЇВ

- на кошти козацької старшини відновлено:
- Софіївський собор
- Михайлівський
Золотоверхий собор
- Кирилівська церква
- Успенський собор
Печерського монастиря

АРХІТЕКТУРА

- **козацький собор:** *(однаковий зі всіх сторін)*
- **живописність**
- **пластика, криволінійні образи**
- **неспокійна гра світла і тіні**
- **бурхлива динаміка форм: фронтони і карнизи, колони і пілястри**
- **фасади та інтер'єри насичені скульптурами**
- **у інтер'єрах - позолота, ліпнина, різьблення, мальовничі плафони**

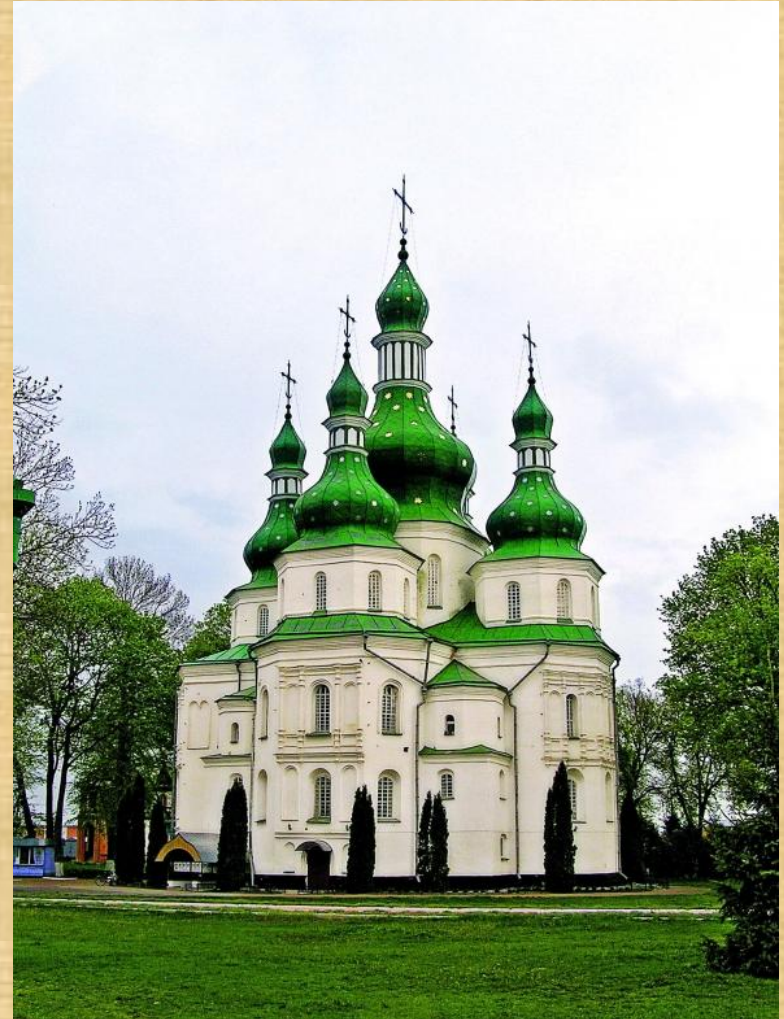
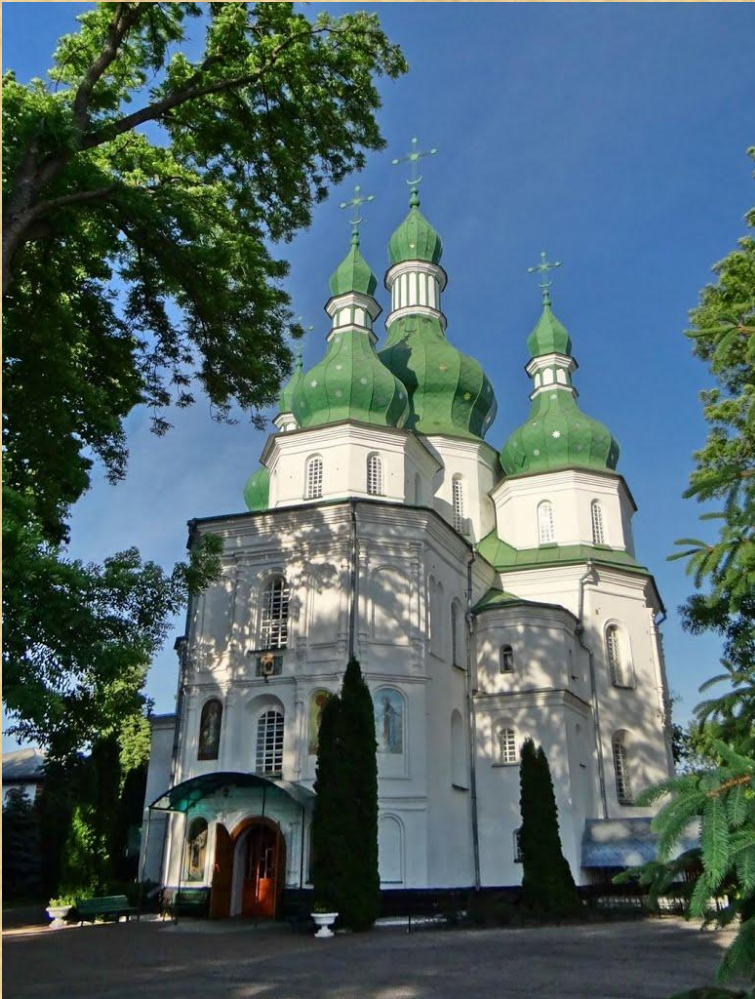
Миколаївський собор у Ніжині

- 1653 р. з ініціативи козаків

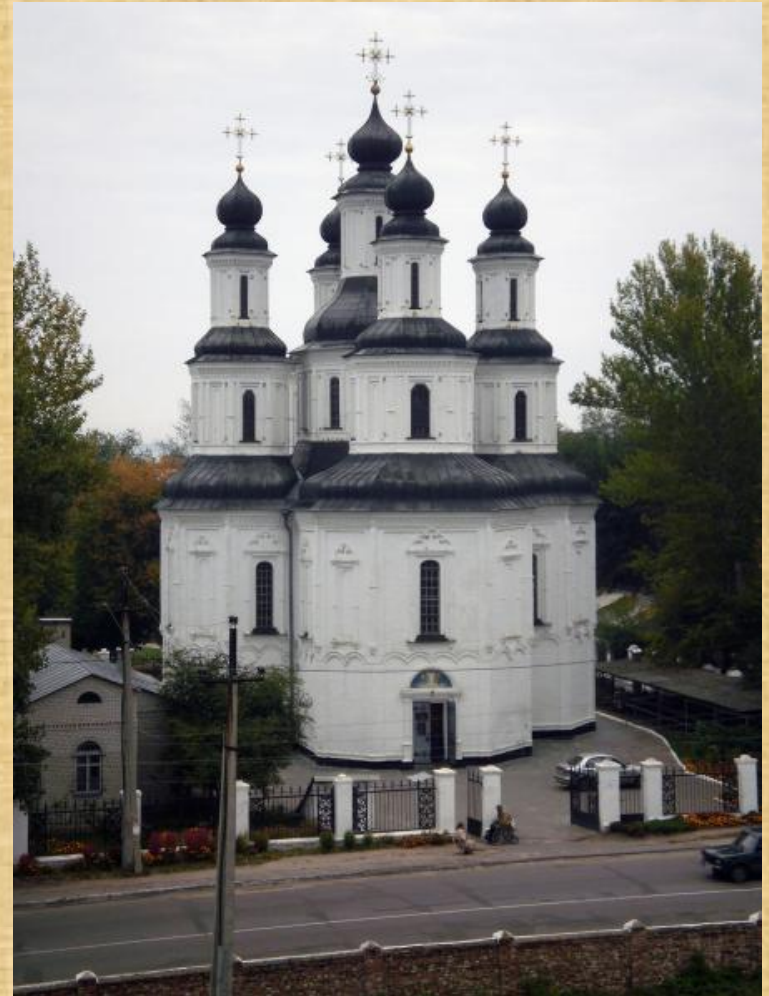
Троїцька церква Густинського монастиря у Чернігові

- 1674-76 р. коштом І. Самойловича

Преображенський собор в Ізюмі

- 1682-84 р. з ініціативи козаків

Троїцький собор у Чернігові

- 1679-95 р. ініціатор Л. Баранович коштом І. Мазепи
- Архітектор Ян Баптиста

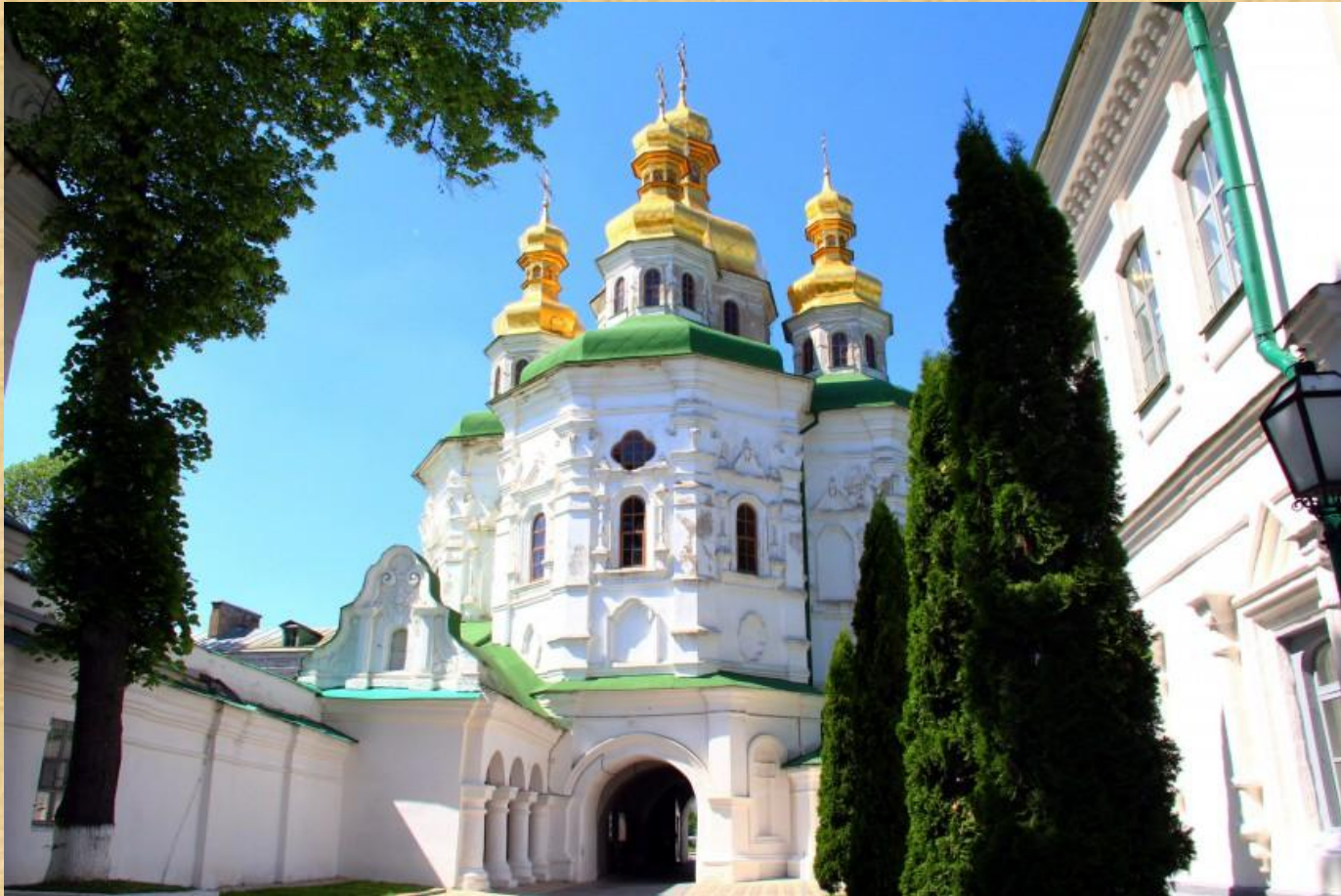
Покровський собор у Харкові

- 1689 р. з ініціативи козаків

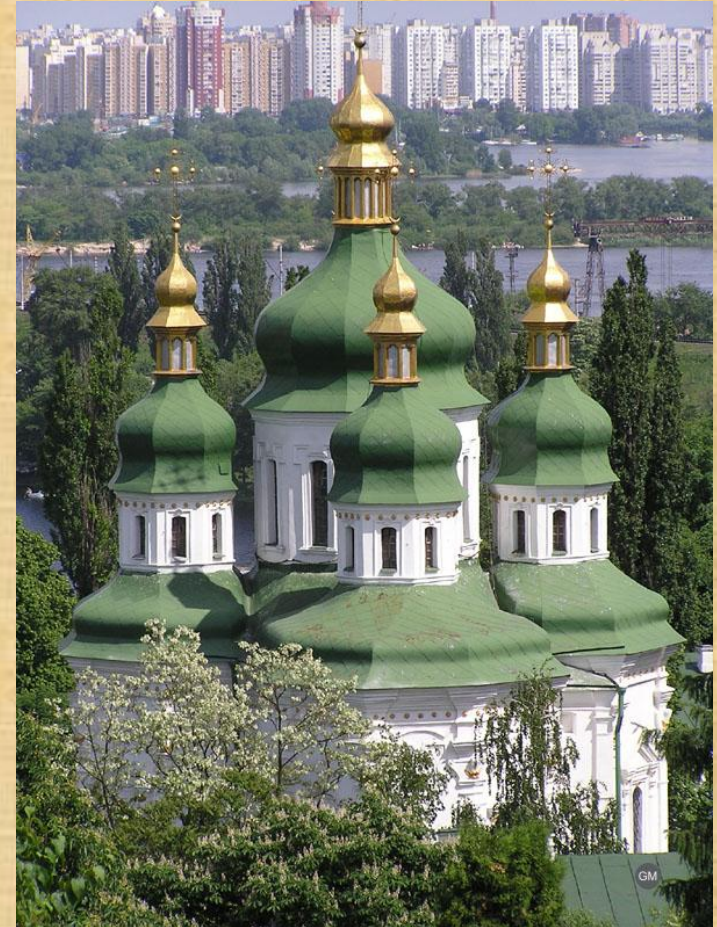
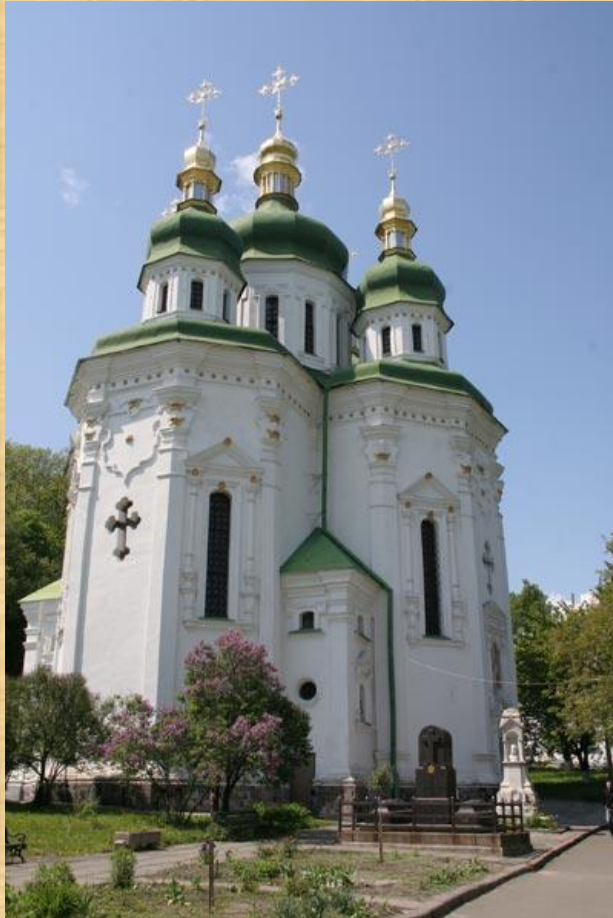
Церква Всіх Святих над Економічною брамою Києво-Печерської лаври

- 1696-98 р. коштом І. Мазепи

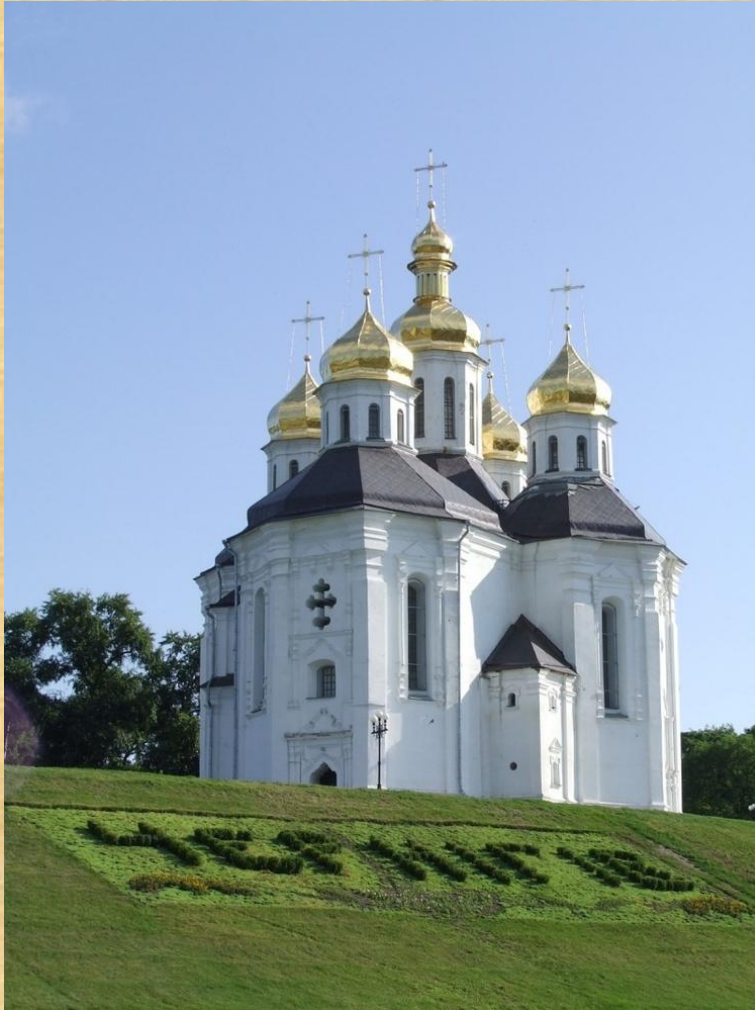
Георгіївський собор Видубицького монастиря

- **1696-1701 р.** коштом полковника Михайла Миклашевського

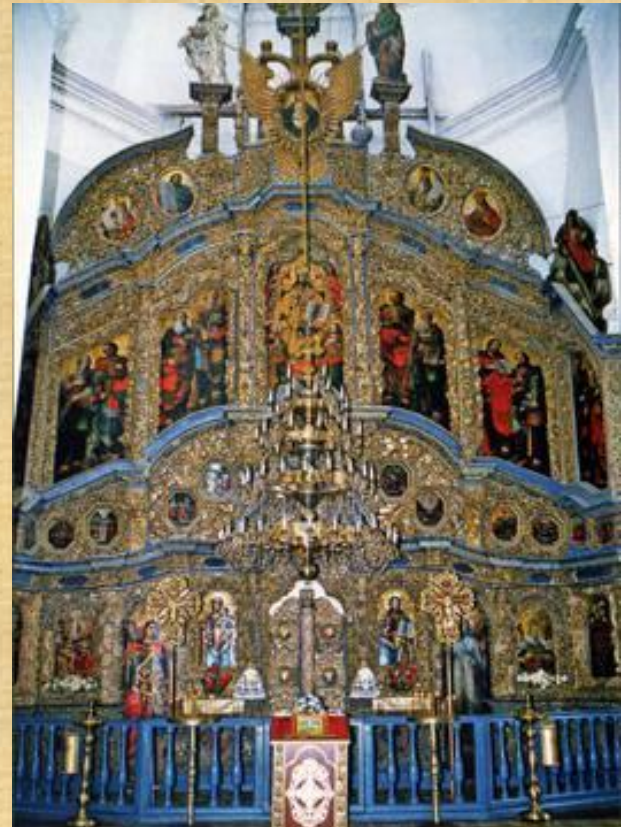
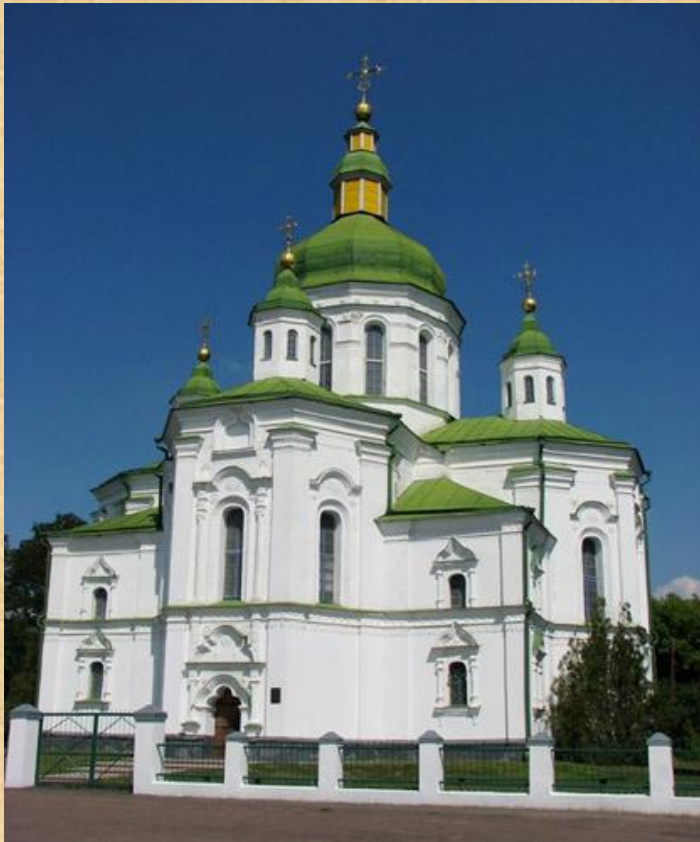
Катерининська церква у Чернігові

- **1715 р.** коштом козаків Лизогубів

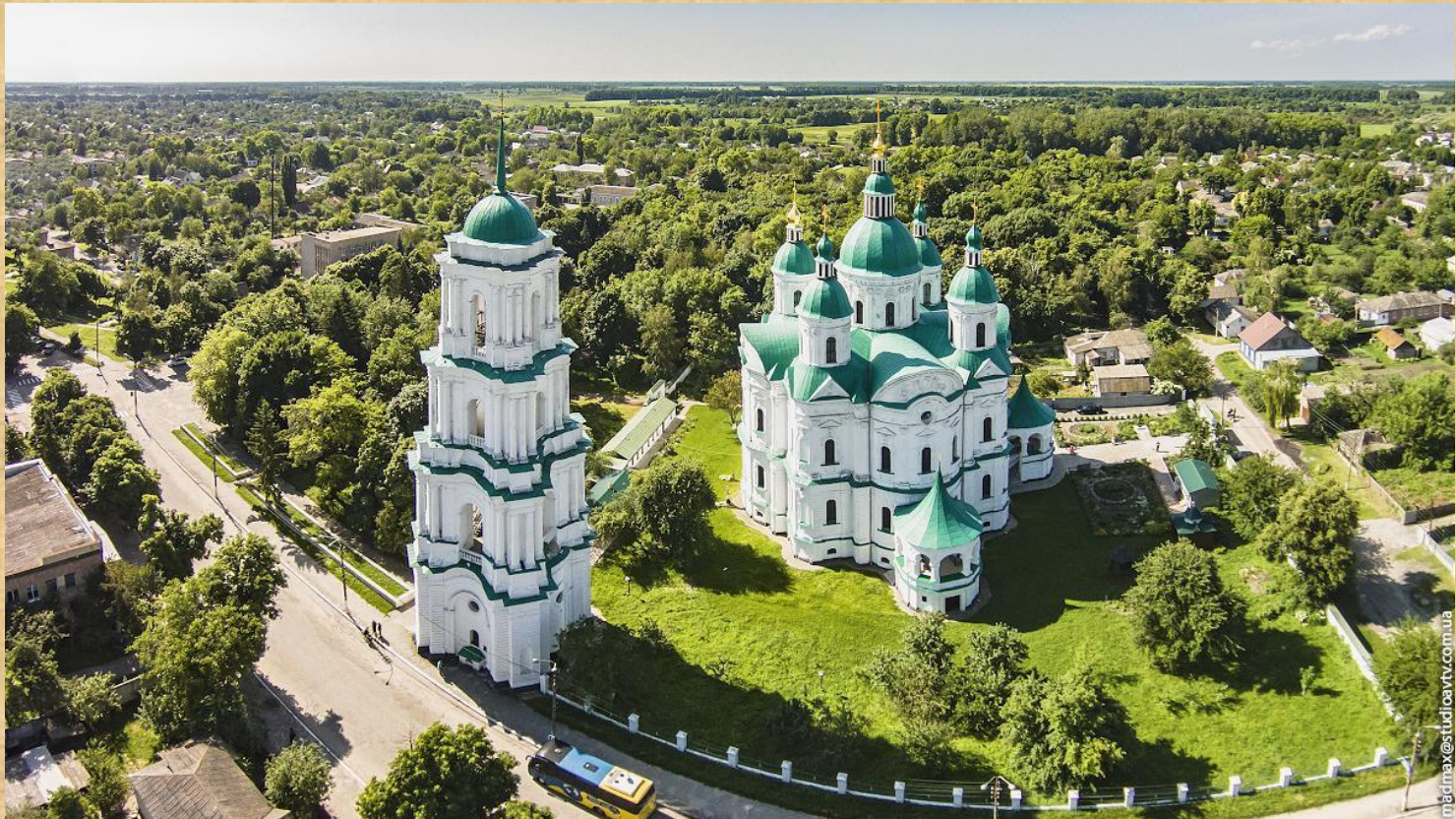
Спасо-Преображенська церква у Сорочинцях

- 1723-32 р. за Данила Апостола
- Архітектор **Степан Ковнір** (можливо)

Собор Різдва Богородиці в Козельці

- **1752-63 р.** на замовлення Н. Розумовської
- Проект - **Андрій Квасов**
- Декор - **Іван Григорович-Барський**

Собор Різдва Богородиці в Козельці

- **1753 р.** іконостас з липи - 80 (зараз 50) ікон
- Задум - **Растреллі** (можливо)
- Живопис - **Григорій Стеценко**
- Різьба - **Сисой Шалматов**

Собор Різдва Богородиці в Козельці

Полкова канцелярія у Козельці

- 1756-65 р.
- Архітектор А. Квасов
- Скульптор І. Григорович-Барський

Іван Григорович-Барський

- головний архітектор київського магістрату
- 1766-72 рр. Покровська церква на Подолі

Іван Григорович-Барський

- 1748-60 р.
- 1937 р.
зруйновано
- Благовіщенська
церква-дзвіниця
Кирилівського
монастиря

Софіївська дзвіниця у Києві

- 1699-1706 р. коштом І.Мазепи
- 1744-48 р., архітектор Іван Шедель

Лаврська дзвіниця у Києві

- 1731-45 р. за проектом І. Шеделя

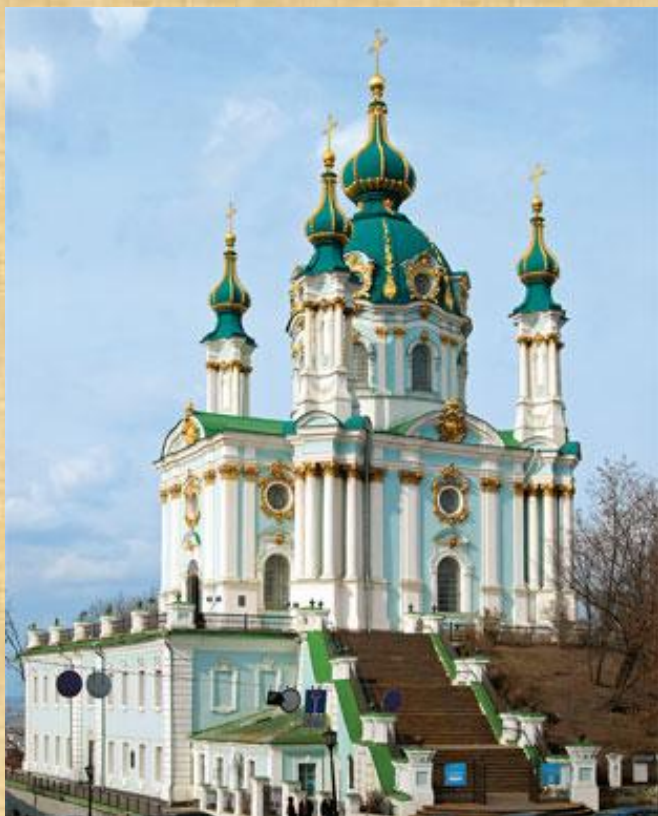
Проскурниця і крамниця у Києво-Печерській лаврі

- **1744-46 р.** Ковнірський корпус
- Архітектор **С. Ковнір**

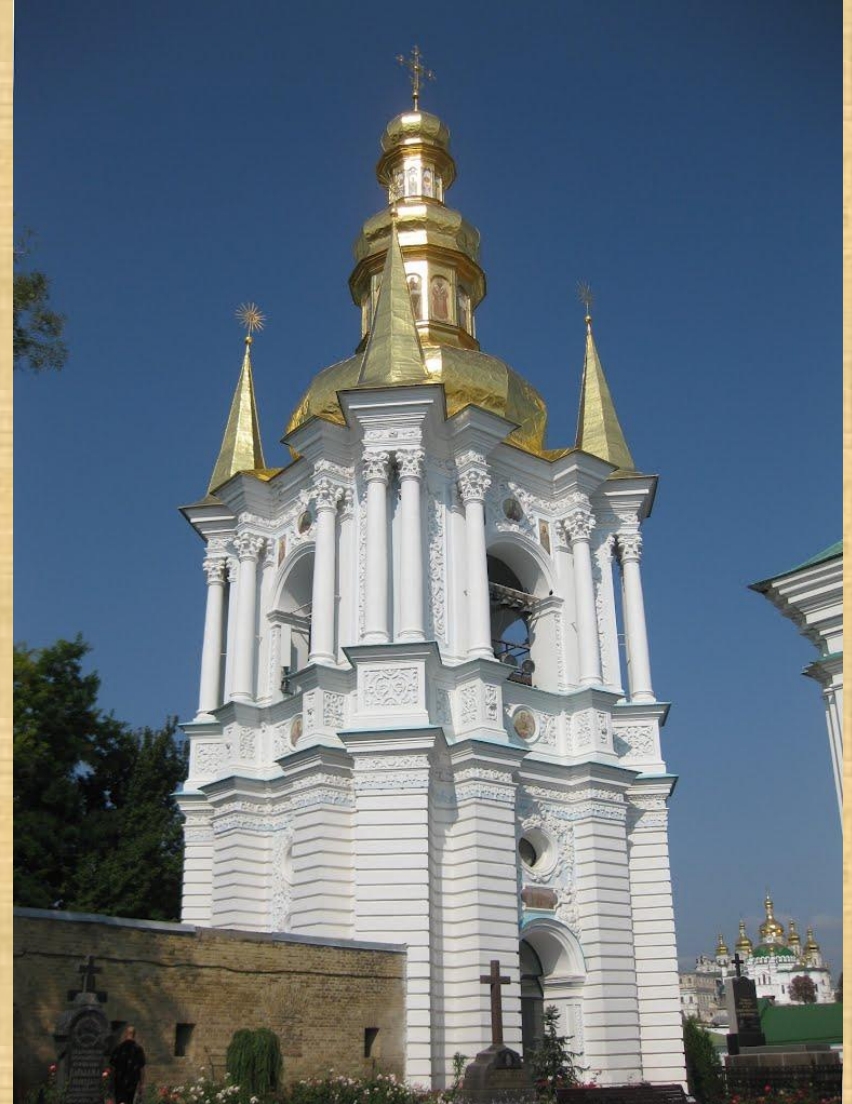
Андріївська церква

- 1747-62 р. за проектом Ф.Б. Растреллі
- Інтер'єр: О.Антропов, Г.Левицький, П. Борисполець, І.Вишняков...

Дзвіниця дальніх печер Києво-Печерської лаври

- 1752-61 р.
- Архітектор **П. Нейолов**
- Зодчий **С. Ковнір**

Кловський палац у Києві

- **1756-61 р.** (Зараз Верховний суд України)
- Архітектори **П.Нейолов, С.Ковнір**

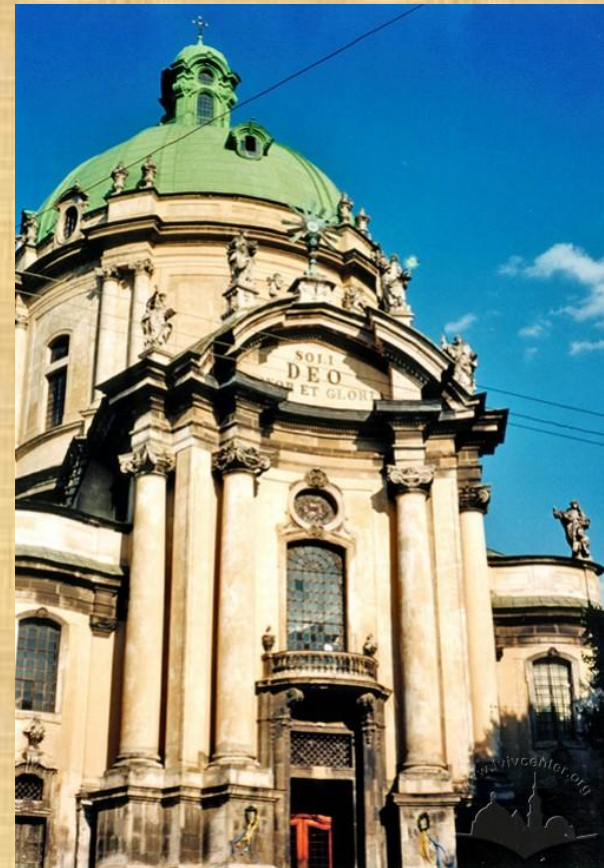
Імператорський (Маріїнський) палац

- 1750-55 р. за проектом Ф.Б. Растреллі
- Архітектори: І.Мічурін, М.Васильєв, П. і Ф.Нейолови...

Костел монастиря домініканців у Львові

- 1749-78 р., архітектори іноземці
- Зараз Церква Пресвятої Євхаристії УГКЦ

Собор Св. Юра у Львові

- 1744-64 р., святиня греко-католиків
- Архітектор **Бернард Меретин**

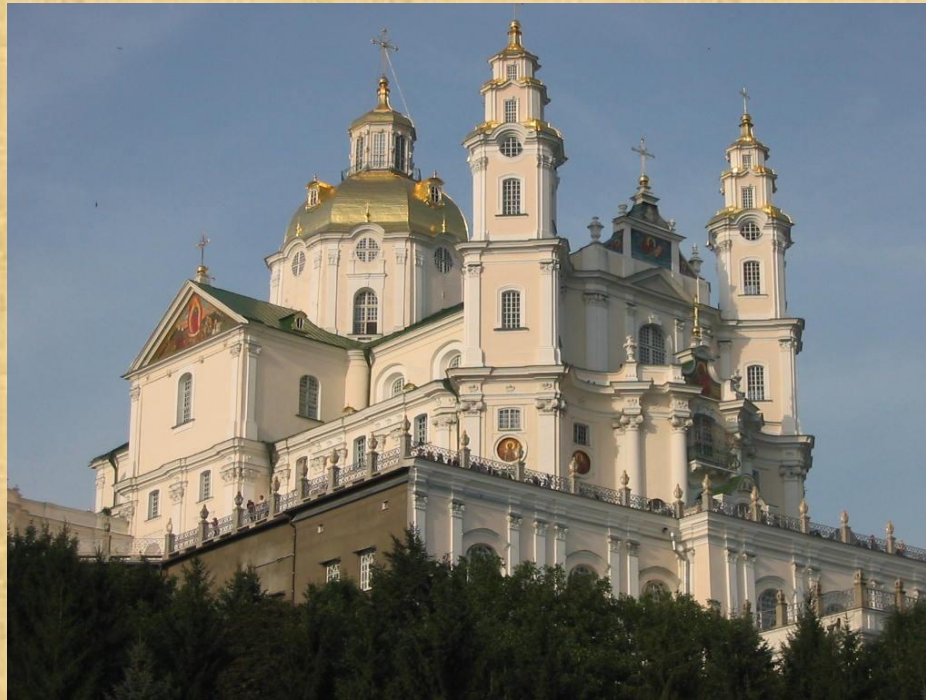
Собор Св. Юра у Львові

- Скульптор Іван Георгій Пінзель

Свято-Успенський собор Почаївської лаври

- 1771-91 р.
- Проект Ян Готфрід Гофман
- Архітектор Іван Шедель (ймовірно)

Свято-Успенський собор Почаївської лаври

- 1807-10 р.
- Інтер'єр Долинський
Лука

ЖИВОПИС

- **Юрій Шимонович**

- народився у Львові
- навчався у Римі
- придворний художник
- працював у Варшаві, Кракові, Львові, Жовкві

ЖИВОПИС. ІКОНОПИС

- Іван Руткович
- Галичина
- Переважно у Жовкві
- Іконостас церкви Св. Трійці

ЖИВОПИС

- Іван Кондзелевич

- родом із Жовкви
- постригся у ченці
- ієромонах
Білостоцького
монастиря

- “Жовківська школа”
іконопису

СКУЛЬПТУРА

- **Іван Георгій Пінзель**
- ймовірно навчався в Італії
- відомі 62 твори майстра, відшукані у зруйнованих церквах
- *2012 р. виставка у Лувр*

СКУЛЬПТУРА

- Іван Георгій Пінзель
- “Жертвоприношення Авраама”

Українська культура XVII-XVIII ст.

- **виросли десятки нових міст**
- **склалася європейська освіта**
- **нових висот досягло книгодрукування**
- **з'явилася архітектура, яка не поступалася гармонійністю і пишністю світовим зразкам**
- **оригінальне малярство, самобутня музика, література виробили нові форми і стильові засоби**

Дякую за увагу!

